



Asociace
pro mezinárodní
otázky
Association
for International
Affairs

Briefing Paper 1/2016

Islamofobie, antiislamismus a negativní stereotypy

—

Leden 2016

Islamofobie, antiislamismus a negativní stereotypy

—

Zora Hesová

Leden 2016

Briefing paper byl vypracován v rámci projektu „European Lunches: Raising Czech Media Awareness on Topical European Agenda“ pro setkání s Muhammadem Marwanem a Azrou Junuzovic z Úřadu pro demokratické instituce a lidská práva OBSE.

Friedrich Naumann
STIFTUNG **FÜR DIE FREIHEIT**

© 2016 Asociace pro mezinárodní otázky (AMO). Všechna práva vyhrazena.
Názory vyjádřené v textu nejsou oficiálním stanoviskem vydavatele.



Islamofobie je jev, který v posledním roce doslova zaplavil český mediální prostor. Vytváří negativní obraz islámu a muslimů. Budí proti nim strach a znemožňuje racionální debatu o příčinách obav i krizí, jichž je islamofobie projevem.

Definice

Islamofobie zahrnuje široké spektrum projevů vyjadřujících předsudky, diskriminaci až nenávist vůči muslimům. Stejně jako antisemitismus, anticiganismus a homofobie, i islamofobie je projevem pocitu nadřazenosti a vede k ponižování celé skupiny lidí na základě vnímané náboženské, národní nebo etnické identity, spojované s určitou představou islámu. Britská nadace Runnymede Trust definuje islamofobii jako „pohled či světonázor zahrnující neopodstatněný strach nebo odpor vůči muslimům, který ústí do praktik vyčleňování či diskriminace“¹.

Historicky viděno znamená islamofobie záměrné zkreslování islámu s cílem jej zničit. Samotný strach z islámu nebo kritika islámu ještě nejsou islamofobní. Islamofobie vzniká tehdy, když je negativní postoj k islámu motivován nepřátelstvím k němu a úmyslem „proti němu bojovat“².

Pojem islamofobie byl uveden do akademických kruhů kritickými studiemi Edwarda Saida o evropském kolonialismu a orientalismu v 70. letech. Zejména v důsledku takzvané „války proti teroru“ a nárůstu islámského fundamentalismu došlo k zobecnění vnímání arabských, tureckých a jiho-asijských menšin v Evropě pod prismalem jejich náboženské příslušnosti. Celá řada sociálních problémů byla interpretována jako otázka jiné „kultury“, přičemž různorodé skupiny imigrantů začaly být vnímány ne už jako přistěhovalci, ale jako muslimové³, a nakonec jako ti „druzí“ ve vztahu „k domněle homogenní a „původní“ evropské

¹ The Runnymede Trust. *Islamophobia: A Challenge for us all*. 1997, <http://www.runnymedetrust.org/publications/17/32.html>.

² Jednou z prvních instancí použití byla kniha psaná v kontextu francouzského kolonialismu: Étienne Dinet a Slíman Ben Ibrahim. „L'Orient vu de l'Occident: Essai Critique“. Paris: H. Piazza, 1925, 176-183, citována v: Bridge Initiative Team. *Define “Islamophobia:” The Right Word for a Real Problem*. 26. 04. 2015, <http://bridge.georgetown.edu/islamophobia-the-right-word-for-a-real-problem/>.

³ Zora Hesová. „Gastarbeitři, přistěhovalci, muslimové. Německé diskuse o integraci turecké menšiny“. *Revue Politika*, 20. 04. 2005, <http://www.revuepolitika.cz/clanky/554/gastarbeitri-pristehovalci-muslimove>.



kultuře⁴ či „Západu“. Globální džihádismus v posledním desetiletí propůjčil tomuto vnímání celou řadu argumentů svou explicitně protizápadní ideologií a náborovou aktivitou.

Islamofobie dnes označuje přesun diskriminačních postojů rasistického typu na celé etnické a náboženské skupiny a tendenci vnímat negativně, přezíravě, se zobecňujícími předsudky a nepřátelsky národnosti a jednotlivce, které spojuje příslušnost k islámu.

Podobně jako rasismus a xenofobie se slovo islamofobie používá zároveň jako negativní **nálepka**⁵, jíž se častují nebo se jí dokonce sebevědomě označují různé názorové proudy, a kterou používají na svou obranu samotní islámští fundamentalisté. Pojem islamofobie tak ztrácí svůj kritický rozměr, stává se syndromem reakcí na pocit ohrožení, nástrojem nekonstruktivních debat a kategorií pro určitou neliberální identitu.

Proto je lepší hovořit o islamofobních *projevech* jednotlivců a skupin, o antiislamistické *ideologii*, která projevům dodává legitimitu názoru, a o negativních *stereotypech*, které šíří do veřejného prostoru. **Islamofobní projevy** jsou štvavým syndromem strachu, který krystalizoval kolem negativního obrazu islámu; odkazují se ale na propracovanou **ideologii antiislamismu**, kterou z její podstaty nelze vyvracet fakty, a odráží se určitými zobecňujícími myšlenkovými pochody i v projevech umírněných lidí, kteří islamofobii odmítají. Důsledkem islamofobie jsou **negativní stereotypy** a stigmatizace a marginalizace muslimů. Stereotypní reflexy vedou ale především k omezování racionální debaty o příčinách krize a obav, které islamofobní projevy živí, a k odchylování debat o závažných sociálních a politických problémech do druhotných otázek identity a kultury.

Projevy islamofobie

Islamofobní projevy mají následující základní vlastnosti:

- aktivně vytvářejí **negativní obraz** islámu jako protizápadní, útočné a v porovnání se „Západem“ méněcenné identity všech muslimů;
- **agresivně** vnucují svůj názor, nepřipouští kritiku, protiargumenty či pochyby, „strkají“ všechny muslimy „do jednoho pytle“;

⁴ Zuzana Pavelková. „Islám jako objekt nové evropské xenofobie. Výběr z aktuálních zahraničních debat“. *MigraceOnline.cz*, 03. 06. 2015: <http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/islam-jako-objekt-nove-evropske-xenofobie-vyber-z-aktualnich-zahranicnich-debat>.

⁵ Bronislav Ostránský. „Terminologická past islamofobie“. *A2larm*, 06. 08. 2015, <http://a2larm.cz/2015/08/terminologicka-past-islamofobie/>.



- vyvolávají **strach**: vykreslují islám jako hrozbu a naši společnost jako ohroženou expanzí islámu, který je k nám z nějakého důvodu nepřátelský;
- podněcují **alarmismus**: vzbuzují paniku, pocit urgentního ohrožení, na které je nutno agresivně reagovat;
- vyznačují se **konspiračním** myšlením, např. přesvědčením o projektu islamizace Západu a „organizované invazi“ muslimů do Evropy.

Ideologie „antiislamismu“

Podobně jako jakýkoli rasismus, i islamofobie je založená na názorovém proudu, který někteří jeho propagátoři aktivně rozpracovávají do podoby určité ideologie. Tato ideologie má nejčastěji následující znaky:

- Vytváří **umělý obraz „islámu“**: Pro své potřeby antiislamistická ideologie definuje islám po svém, bez odkazu na komplexní, reálnou podobu různých forem islámu a bez odkazu na jednotlivé muslimy a jejich sebepochopení. Všichni známe větu: nejsem antisemita, mám židovského přítele. Znamý český antiislamista například tvrdí: *nemám nic proti jednotlivým muslimům, jen je chci vyléčit z „islámu“*.
- Vzniká **fenomén strašáka**, takzvaný „strawman“: Pracuje s fiktivním obrazem islámu, na který navěší řadu negativních vlastností, které ospravedlňuje fakty, vytrženými z kontextu, například několika verši z Koránu, který ovšem antiislamista nezná a nepotřebuje pochopit.
- Proto je **ideologie antiislamismu nevyvratitelná** racionálními argumenty, protože jakákoli fakta o islámu, o jeho různých podobách, včetně toho, jak jej chápou samotní muslimové, nemají nic společného se strašákem, který antiislamista vytvořil. Antiislamista je poloinformovaný. Fakta ho nezajímají, zajímá ho jen potvrzení vlastních postojů, které ve svých extrémních projevech vytváří jakousi neliberální až nacionalistickou skupinovou identitu.
- Na rozdíl od obav z islámu, ideologie antiislamismu není spontánní reakcí na nezvládnuté hrozby a společenské změny, ale je **aktivně vytvářena** celou řadou ideologů a ex-muslimů. Center for American Progress identifikoval v USA síť nadací a „expertů



na desinformace“⁶, napojenou na americkou náboženskou pravici a neokonzervativce, jejichž protiislámské postoje jsou velmi explicitní a často přebírané v zahraničí. V České Republice jsou islám a migrační krize častým tématem v populistických a proruských médiích⁷. Antiislamismus je rovněž oblíbeným nástrojem nových populistických hnutí a jde ruku v ruce s autoritářskými tendencemi.

„Islám“ antiislamistů

Antiislamisté vnímají islám jako monolitický, statický a neměnný soubor dogmat a postojů, který je vůči „Západu“ méněcenný, protože je ve své podstatě archaický, misogynní, politický a násilný⁸. Popírají jeho pluralitu a vývoj, stejně jako popírají schopnost se přizpůsobit modernímu světu a liberální demokracii.

Projektují svůj vlastní západní pojem náboženství, potažmo protináboženský postoj, a chápou islám v zásadě jako dogmatickou ideologii. Generalizují své špatné zkušenosti s určitou formou islámu na celé náboženství nebo zkušenost jim zprostředkovanou jinými.

Hlavním obsahem antiislamismu je zaměňování islámského *fundamentalismu*, za *islám* jako takový. Skutečností je, že někteří islámští fundamentalisté právě tak vidí islám – jako neměnný a v konfliktu se Západem.

Negativní stereotypy jako dopad islamofobie

Další projevy veřejného rozšíření islamofobních projevů jsou subtilnější, ale o nic méně nebezpečné pro soužití v liberálním pořádku. Zvláště v mainstreamových médiích, které islamofobii odmítají, se pod vlivem islamofobie prosazují určité stereotypy a reflexy.

- Prvním je **nevyváženost** a **senzacionalismus**: Kontroverze kolem islámu jsou mediálně vděčné. Vyjadřovat se k negativním aspektům islámu nebo k negativním projevům muslimů přitahuje pozornost a média toho využívají. Zprávy o násilí Dáče potvrzují

⁶ Fear Inc. 2.0. „The Islamophobia Network’s Efforts to Manufacture Hate in America“. *The Center for American Progress*. 11. 02. 2015,

<https://www.americanprogress.org/issues/religion/report/2015/02/11/106394/fear-inc-2-0>.

⁷ Petr Nutil. „Ministerstvo vnitra: Islamofobní a protimigrační nálady jsou hlavním tématem extremistů“. *Manipulátoři*, 21. 10. 2015, <http://manipulatori.cz/ministerstvo-vnitra-islamofobni-a-protimigraanske-nalady-jsou-hlavnim-tematem-extremistu/>.

⁸ Bhikhu Parekh. „Report Introduction“. *Runnymede Trust*, 1997, www.runnymedetrust.org/reportIntroduction.html.



určité stereotypy, zatímco například veřejné odmítání terorismu ze strany muslimů, jejich duchovních a podobně (nedávno např. desetitisíců indických muslimů⁹) zprávy netvoří.

- Druhým je **zjednodušování, neinformovanost, záměna pojmů** a někdy i **předpojatost**. Složitě fenomény zejména arabského světa sotva sledují a chápou i odborníci. Média jsou často neopatrná ve směřování různých fenoménů, např. islámu a islamismu, nebo islamismu a radikálního fundamentalismu. Někteří novináři aktivně podsouvají vlastnosti fundamentalismu samotnému islámu, jako např. Barbora Tachecí v rozhovoru s Tomášem Halíkem na Rádiu Plus 19. 12. 2015¹⁰.
- Třetím je **zobecnování**. Média a veřejný diskurs jsou plné zobecňujících pojmů: „Islámu“, „muslimům“, a častěji ještě „muslimským ženám“ se připisují zcela obecné vlastnosti takovým způsobem, který by byl nepřijatelný, kdyby se jednalo o jiné náboženství. Nejlepším testem je zaměnit adjektiv islámský například za křesťanský nebo židovský. Každé zobecnění, i když není motivováno nepřátelstvím vůči islámu, potvrzuje a upevňuje antiislámské stereotypy. Právě mainstreamová média nesou největší zodpovědnost za to, zda se budou stereotypům vyhýbat, nebo zda jim dají vážnost.

Zobecnování je logicky a lidsky absurdní. Olivier Roy, francouzský islamolog zabývající se fundamentalismem, píše, že takové zobecnování rovná se předpokladu, že každý muslim má „malý koránský program, zapojený do svého podvědomí“, který ho, ať chce nebo ne, předurčuje k nějakému chování¹¹.

Islamofobie vs. kritika islámu

Znamená kritika islamofobie obranu islámu za každou cenu? Je kritika islámu vždy islamofobní?

V žádném případě. Kritizovat islám a zejména muslimy samozřejmě lze a je to plně legitimní. Ovšem legitimní kritika se obrací na reálný a zejména **konkrétní** jev a nabízí racionální pohled založený na faktech a argumentech. Je zcela legitimní kritizovat postavení žen v Saúdské Arábii nebo konzervatismus určitého pojetí šarí'y, kritizovat závislost islámských učenců na státu v Turecku, zvyky pákistánského venkova, diskriminaci křesťanů v Egyptě, násilí Dáeše a tak dále.

⁹ Šárka Adámková. „Muslimové vyhlásili fatvu IS a terorismu. Podepsalo ji už 1,5 milionu lidí“. *Svobodné Fórum*, 18. 12. 2015, <http://svobodneforum.cz/muslimove-vyhlasili-fatvu-is-a-terorismu-podepsalo-ji-uz-15-milionu-lidi/>.

¹⁰ ČRo. Osobnost Plus, 19. 12. 2015, <http://media.rozhlas.cz/audio/03534913.mp3>

¹¹ Olivier Roy. „La peur d'une communauté qui n'existe pas“. *Le Monde*, 09. 01. 2015.



Kritizovat lze určitou **konkrétní ideologii** (např. islamistickou ideologii určitého hnutí). Těžko lze ale kritizovat náboženství jako takové, protože zahrnuje bezpočet jevů, a v čisté formě, jak si jej představujeme, v reálném světě neexistuje. Kritizovat abstraktní pojem islámu je stejně absurdní, jako kritizovat „křesťanství“ nebo „budhismus“, Muslimové sami provádějí celou řadu kritik svých společností, právních systémů, společenských zvyků a tak dále, a to z liberálních, feministických ale i čistě teologických pozic.

Legitimní kritika se vyhýbá takzvané **esencializaci**. Častým neduhem kritiků islámu je předpoklad, že islám má nějakou jednoznačnou, neměnnou podstatu. To je mimo jiné postoj celé řady islámských fundamentalistů. Kromě toho, že se to nezakládá na pravdě – islám jako právní a etický systém je geograficky rozrůzněný a v čase se neustále mění – esencializace islámu nahrává právě fundamentalistům a oslabuje muslimy, kteří jim čelí. Činí tak například potvrzováním tvrzení celé řady z nich, že „Západ“ je nepřátelský vůči „islámu“.

Proč je islamofobie problém?

Jev islamofobie ve veřejném prostoru má celou řadu silně negativních dopadů.

- Islamofobie **stigmatizuje** nejen naše muslimské spoluobčany, ale i ty, kdo se snaží o racionální debatu. Celá řada českých muslimů se obává vyjít do veřejného prostoru nebo dokonce opouští republiku a ponechává debatu extrémním názorům antiislamistů nebo nereprezentativním osobám mezi muslimy.
- Islamofobie svým emočním nábojem **polarizuje**. Marginalizuje u nás a v Evropě ty názory a postoje, které stojí mezi extrémy, rozděluje veřejnost na ty pro a ty proti. Tolerance ke stereotypům a veřejná podpora antiislamistů změnila veřejnou debatu. Už se nesnažíme udržovat korektnost vyjadřování. Je přijatelné zobecňovat názory o „muslimech“, ale i zlehčovat znásilňování a hlásit se k netolerantním postojům.
- Nejhorším dopadem rozšířené islamofobie je ale **znemožňování racionální debaty**. Dnešní obavy mají svůj racionální základ, ať už je to nepředvídaná imploze Středního východu, změny na pracovním trhu, oslabení sociálního státu, hrozící rozvolnění EU, neschopnost integrovat menšiny u nás i v Evropě a tak dále. Tyto problémy jsou velmi reálné, vyžadují porozumění jejich podstatě a společné hledání řešení. Islamofobie strhává pozornost k marginálnímu jevu a vede k zástupné debatě, která žádné konstruktivní řešení těchto problémů neumožní. V neposlední řadě stereotypy potvrzují pozice populistů.



Co s islamofobií?

Proti strachu je nejefektivnější poznávat to, z čeho máme strach. Proti antiislamismu je třeba racionálně zpracovávat témata, která byla obsazena antiislamistickými ideologiemi.

Je třeba:

- chápat motivy strachu a analyzovat jeho důvody (např. ohrožení sociální soudržnosti, sociálního státu, společné evropské migrační politiky atd.);
- analyzovat (nejen zmiňovat) skutečnosti spojované s negativním obrazem islámu (věnovat se muslimským menšinám v Evropě, širším souvislostem krize na Středním východě, regionální dimenzi džihádismu a podobně.);
- analyzovat tvrzení antiislamismu, zjišťovat skutečný stav a informovat o něm;
- nebát se kritizovat islám a muslimy, ale racionálním a konkrétním způsobem;
- dávat muslimům samotným prostor pro vyjádření.

Stereotypy o evropských muslimech

I v českém prostředí se rozšířily předsudky proti muslimům, které se nezakládají na skutečnosti, ale opírají se o zkreslená fakta. Několik příkladů za všechny:

- *Islám je nekompatibilní s demokracií* – přičemž velká část muslimů v demokraciích žije (Indonésie, Indie, Turecko, Tunisko plus menšiny v EU, USA, Kanadě, Austrálii atd.);
- *Muslimové chtějí všude zavádět šaría* – zatímco muslimské státy až na výjimky mají sekulární ústavy a šaría je částečně uplatňována jen v občanských zákonících;
- *Muslimové se neintegrují do západních společností* – z 15 miliónů muslimů žije jen malá menšina ve vyloučených oblastech a důvody jejich marginalizace jsou povětšinou sociální, a ne náboženské (stejně jako u nás žijí 2/3 Romů integrovaně);
- *Třetí generace se radikalizuje* – z 15 miliónů evropských muslimů odešlo do džihádu několik tisíc, z nichž asi pětina byli evropští konvertité.



ASOCIACE PRO MEZINÁRODNÍ OTÁZKY (AMO)

AMO je nevládní nezisková organizace založená v roce 1997 za účelem výzkumu a vzdělávání v oblasti mezinárodních vztahů. Základním posláním AMO je přispívat k hlubšímu porozumění mezinárodnímu dění. Díky svým aktivitám doma i v zahraničí a dlouholeté historii je AMO vnímána jako čelní nezávislá instituce svého druhu v České republice.

K dosažení svých cílů AMO:

- formuluje a vydává studie a analýzy;
- pořádá mezinárodní konference, expertní semináře, kulaté stoly, veřejné diskuse;
- organizuje vzdělávací projekty;
- prezentuje kritické názory a komentáře k aktuálnímu dění pro domácí a zahraniční média;
- vytváří příznivější podmínky pro růst nové generace expertů;
- podporuje zájem o disciplínu mezinárodních vztahů mezi širokou veřejností;
- spolupracuje s řadou dalších domácích i zahraničních institucí.

VÝZKUMNÉ CENTRUM AMO

Výzkumné centrum AMO je předním českým think-tankem, který není spjat s žádnou politickou stranou ani ideologií. Svou činností podporuje aktivní přístup k zahraniční politice, poskytuje nestrannou analýzu mezinárodního dění a otevírá prostor k fundované diskuzi. Hlavním cílem Výzkumného centra je systematické sledování, analýza a komentování mezinárodního dění se zvláštním zaměřením na českou zahraniční politiku.

Výzkumné centrum bylo založeno v říjnu 2003 jako analytický útvar AMO se zaměřením na mezinárodní vztahy a zahraniční, bezpečnostní a obrannou politiku. Jeho jádrem je [tým analytiků](#), jejichž prostřednictvím nabízí odbornou expertízu v hlavních problémech světových regionů a klíčových otázkách současné mezinárodní politiky. Výzkumné centrum zpracovává [vlastní odborné studie](#), analytici poskytují [komentáře](#) k aktuálnímu dění prostřednictvím médií. Dedikovanou platformou pro hodnocení mezinárodní politiky je [blog AMO](#).

www.amo.cz

